

Я. В. Петраков

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту Чернігівського національного технологічного університету, Чернігів; старший науковий співробітник відділу податкової системи НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, yacherny@ukr.net

МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПІ ТА СВІТІ

Анотація. У статті досліджено теоретико-методологічні засади фінансування вищої освіти та узагальнено зарубіжний досвід створення моделей її фінансування. Встановлено, що еволюція таких моделей є інертним процесом адаптації механізму фінансування до нових потреб учасників системи вищої освіти й довгострокових цілей державної політики. Проведено огляд теоретичних концепцій і практичних кейсів формування та розвитку національних моделей фінансування системи вищої освіти. Визначено зовнішні тренди-драйвери еволюції національних систем вищої освіти (НСВО), якими є глобалізація, цифрова економіка й четверта промислова революція, проектний цикл і фінансування за результатами. Обґрунтовано причини поступового розвитку НСВО в ринкову модель, котра витісняє бюрократичну й колегіальну завдяки вищій результативності та помітнішому впливу. Підкреслено, що більшість країн використовує комбінацію різних підходів до фінансування вищої освіти, коли основне джерело – публічні кошти – зазвичай доповнюється стимулюючими інструментами. З'ясовано, що трансформація моделей фінансування НСВО зумовлена як політикою зближення вищої освіти й прикладної науки, змінами в галузевих бізнес-моделях та технологіях, так і зростанням ролі моніторингу та оцінки економічної ефективності НСВО.

Ключові слова: вища освіта, моделі фінансування, національна система вищої освіти, еволюція.

Рис. 3. Табл. 7. Літ. 25.

Yaroslav Petrakov

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv; SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, yacherny@ukr.net

**HIGHER EDUCATION FUNDING MODELS IN EUROPE
AND THE WORLD**

Abstract. Externalities, together with the announced higher education reform in Ukraine, have increased material demand on HE funding mechanism revision. Despite several recent attempts to analyze the patterns and drivers of higher education funding model (HEFM) evolution in Ukraine and a good pool of best practices' cases among the EU, there is a need in generalization and specification of existing (inter)national experience in this field. The purpose of the research is the aggregation of foreign experience in various national HEFM design and development with a focus on drivers, patterns, and industry-specific features. Our hypothesis assumes that HEFM as a function of the national HE system is institutionally and organizationally connected with society and business, thus is rather external-driven and needs a mix of motivation tools to shift stakeholder's behavior. Thus, transformation drivers could be an effective educational market and performance-based budgeting. We have identified amongst others 5 key external trends that impact HES – globalization, digitalization, Industry 4.0,

project-cycle management and performance-budgeting. We've discovered that HEFM evolutionary cycle combines three stages: bureaucratic (negotiations with the principal-agent dilemma), collegial (with limited autonomy) and market (stakeholder-engaged). So, there is a combination of two approaches – regulatory/market and input-output dominated, where HEIs shift from program- and university-oriented funding models to student-centered. We agree with Jongbloed and Lepori arguments on the patterns of such HEFM modernization, based on HE marketization in the last two decades, enhanced and enforced autonomy, resource and administrative capacity. As a result, the European and American HE funding models face convergence, particularly in the areas of assessment, metrics, formula-based finance and deeper integration in the global value chains, including innovation and research. We suggest that nowadays the developed countries are at the HEFM fifth evolutionary stage started after 2010 that will last until 2020 with strong emphasis on effectiveness, impact and spill-over effects that need complementary financial sources, gradual continued structural reforms and fine-tuned combination of policy instruments in the financial area, being the key competitive advantage for HEIs on the world map.

Keywords: higher education, funding models, national higher education system, evolution.

JEL classification: H52, I21, I22.

Я. В. Петраков

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита Черниговского национального технологического университета, Чернигов; старший научный сотрудник отдела налоговой системы НИФИ ГУНУ “Академия финансового управления”, Киев, Украина

МОДЕЛИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕ И МИРЕ

Аннотация. В статье исследованы теоретико-методологические основы финансирования высшего образования и обобщен зарубежный опыт создания моделей его финансирования. Установлено, что эволюция таких моделей является инертным процессом адаптации механизма финансирования к новым потребностям участников системы высшего образования и долгосрочным целям государственной политики. Проведен обзор теоретических концепций и практических кейсов формирования и развития национальных моделей финансирования системы высшего образования. Определены внешние тренды – драйверы эволюции национальных систем высшего образования (НСВО), которыми являются глобализация, цифровая экономика и четвертая промышленная революция, проектный цикл и финансирование по результатам. Обоснованы причины постепенного развития НСВО в рыночную модель, которая вытесняет бюрократическую и коллегиальную благодаря высокой результативности и более заметному влиянию. Подчеркнуто, что большинство стран использует комбинацию различных подходов к финансированию высшего образования, когда основной источник – публичные средства – обычно дополняется стимулирующими инструментами. Выяснено, что трансформация моделей финансирования НСВО обусловлена как политикой сближения высшего образования и прикладной науки, изменениями в отраслевых бизнес-моделях и технологиях, так и возрастанием роли мониторинга и оценки экономической эффективности НСВО.

Ключевые слова: высшее образование, модели финансирования, национальная система высшего образования, эволюция.

Вища освіта в Україні перебуває у стані структурної кризи з кінця 2000-х років, коли два негативних зовнішніх тренди (світова фінансова криза 2009 р. і скорочення чисельності абітурієнтів через так звану демографічну яму) почали невпинний рух до підвищення ефективності й результативності закладів освіти та викладачів. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом перед національною системою вищої освіти (НСВО) постав додатковий виклик – конкуренція за абітурієнтів із боку ВНЗ сусідніх європейських держав (Польщі, Чехії, Словаччини). Разом із тим, унаслідок антитерористичної операції на Сході України, що змусила істотно переглянути структуру державних видатків, та ініційованої у 2017 р. реформи середньострокового бюджетування зі “стелями” видатків у розрізі кожного міністерства, питання перегляду чинної моделі вищої освіти залишаються серед пріоритетних. Реформа вищої освіти України передбачає, зокрема, перегляд підходів і механізму фінансування освітніх установ, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Серед вітчизняних учених питання фінансування освіти протягом останніх років розглядалося досить поверхнево – переважно на рівні обговорення окремих елементів чинної моделі фінансування (зважаючи на масштаб питання та високу інертність і консервативність самих ВНЗ із цього приводу). Зокрема, Є. А. Стадним у 2015 р. зроблено спробу проаналізувати фінансове забезпечення ВНЗ [1]; О. Ю. Ерфорт у 2016 р. проаналізовано чинну модель фінансування вищої освіти в Україні [2], а Г. О. Харламовою у 2017 р. узагальнено досвід модернізації її фінансування у Великобританії [3]. При цьому у світі, де реформи НСВО тривають ще з 1990-х років, накопичився чималий досвід, котрий можна використати для недопущення так званих провалів регулювання й нових шоків у вищій освіті. Значна кількість національних випадків (“кейсів”) стала об’єктом окремих проектів на рівні Європейської комісії протягом 2008–2012 рр. і на 2014–2018 рр., що дають змогу систематизувати досвід та знаходити кращі результативні практики у сфері модернізації фінансового механізму НСВО. Серед провідних авторів з окресленої тематики варто відзначити Б. Джонглоеда, М. Зібера, Ф. Зігеле, Б. Лепорі, [4–7] та багатьох інших.

Метою цього дослідження є узагальнення зарубіжного досвіду формування різних моделей фінансування національних систем вищої освіти, а основними завданнями – виділення особливостей, причин еволюції моделей та окремих елементів механізму фінансування НСВО.

Фінансування вищої освіти є одним із найважливіших інструментів державної політики, що спрямований на досягнення національних цілей стратегічного інноваційного розвитку, прискорення інституційної й технологічної модернізації, утримання конкурентних переваг у глобальному світі. Модель фінансування національної системи вищої освіти (НСВО) – це складова національної системи управління такою освітою, що базується на певному концептуальному підході та принципах, є інструментом державної політики у сфері молоді, освіти, культури, інновацій, регіонального

розвитку, соціального захисту й включає в себе суб'єктів, елементи механізму фінансування, підходи до оцінки та моніторингу.

Як похідна від НСВО модель фінансування є динамічною, що передбачає:

- чутливе реагування структури, механізму, форм та інших елементів моделі на зовнішні довгострокові тренди й екстерналії, драйвери внутрішньої еволюції складних систем;

- поступове розширення переліку зацікавлених сторін та залучення їх до процесу фінансування на умовах прямого чи опосередкованого інтересу;

- регулярний перегляд і уточнення (тонке налаштування) механізму фінансування;

- поглиблення інтеграції сектору вищої освіти в глобальні й національні ланцюжки створення доданої вартості з відповідним підвищенням ефективності освітньої та наукової компонент, зближенням із кінцевими бенефіціарами (вигодонабувачами), переосмисленням університетами власної бізнес-моделі.

На переконання автора, еволюція моделі фінансування вищої освіти є інертним процесом адаптації механізму фінансування, по-перше, до нових потреб учасників системи вищої освіти, що передбачає спроможність усіх стейкхолдерів досягти компромісу щодо місії, цілей, завдань і рішень у сфері освіти (та суміжних галузях); по-друге, до довгострокових цілей державної політики. Саме наявність візії, стратегії, плану дій, мотивації й ресурсів обумовлює ефективність і результативність певного механізму фінансування, визначає доцільність застосування конкретних фінансових та фіскальних інструментів.

Визначальними драйверами трансформації моделей фінансування вищої освіти вважається побудова ефективного ринку освітніх послуг і перехід до бюджетування за результатами діяльності. Як зауважує Б. Джонгблоед, політика зі створення ринку освітніх послуг має враховувати вісім передумов (по чотири для сторін попиту й пропозиції), що сприятимуть формуванню автономних (із сильним внутрішнім контролем) і підзвітних (перед студентами та іншими стейкхолдерами) установ, котрі можуть самостійно приймати рішення на основі надійної інформації, свободи вибору й можливості для маневру [8]. До таких передумов належать:

- 1) для надавачів послуг – відсутність бар'єрів для входу, лімітів щодо плати за навчання, незначні обмеження щодо товарів/послуг, свобода у використанні ресурсів;

- 2) для студентів – свобода вибору надавача послуг, програми, достатня й адекватна інформація, плата за навчання, що покриває витрати [8, с. 107, 124].

Еволюція моделей фінансування вищої освіти є наслідком впливу зовнішніх трендів, трансформації НСВО та внутрішніх інституційних обмежень (на мікрорівні), які й обумовили конкретно-історичний характер перетворення й модернізації моделей фінансування в країнах ЄС протягом останніх 25 років.

Зовнішніми трендами – драйверами еволюції НСВО є: глобалізація, цифрова економіка та четверта промислова революція, проектний цикл і фінансування за результатами.

Глобалізація істотно змінила бачення урядами місії та ролі НСВО – з інструменту розширення доступу до знань і навичок вони перетворилися на джерело інновацій, технологій, а також стали повноцінними учасниками глобального ринку освітніх послуг. Окрім того, прийняття Цілей розвитку тисячоліття безпосередньо інтегрувало освіту до цілей сталого розвитку № 4 “Якісна освіта”, а також опосередковано передбачає використання освіти для досягнення інших цілей, таких як подолання бідності; гендерна рівність; гідна праця й економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; сталий розвиток громад тощо. Відповідно, визнання потреби в освіті на глобальному рівні є потужним рушієм (драйвером) модернізації НСВО, адже інтеграція мігрантів у новому суспільстві починається саме з освіти та через неї (можливість подальшого працевлаштування в країні шляхом здобуття знань і навичок у акредитованій у цій країні навчальній установі). Таким чином, цінність освіти як складової global value chains істотно зростає.

Цифрова економіка й четверта промислова революція. З початком ери цифрових технологій бізнес-моделі в багатьох традиційних галузях зазнали серйозних змін. Цифрова економіка та діджиталізація кардинально трансформують секторальні бізнес-моделі, прискорюючи й скорочуючи їх, а також ринки знань і навичок, створюючи додатковий контент, полегшуючи доступ до освіти та спрощуючи умови використання будь-яких ресурсів університетами. Відповідно, модель фінансування НСВО має враховувати пріоритети і здатність національної економіки до технологічного прориву, формування нових ринків та обміну інформації між усіма групами стейкхолдерів.

Проектний цикл і фінансування за результатами. Конкурентна боротьба на глобальному рівні сприяла появі концепції проектного циклу та фінансування за результатами. Відтепер університети розглядаються не як території знань, а як інструмент для цільового, якісного й результативного створення людського капіталу. Зручність проектних моделей із чітким взаємозв'язком використаних ресурсів та отриманих результатів ще на етапі планування (через техніко-економічне обґрунтування) стала визначальним чинником модернізації моделей фінансування університетів.

У економічній теорії є декілька підходів, що дають змогу класифікувати національні моделі фінансування. Так, Б. Праневічієне та А. Пурайтеї виокремлюють три базові моделі фінансування системи вищої освіти [9]:

1) *бюрократична*, що передбачає повний контроль над університетами з боку держави із прямим втручанням у всі сфери життя ВНЗ у юридичній і фінансовій сферах – визначення штату працівників, чисельності студентів, напрямів підготовки й наукових досліджень. ВНЗ не володіють своїми довгостроковими активами та повинні виконувати всі розпорядження уряду у сфері вищої освіти;

2) *колегіальна*, за котрої ВНЗ субсидіюються державою, але можуть вільно залучати приватні кошти (у вигляді плати за навчання, проектної й наукової діяльності, фінансування певних програм чи стипендій), а також розподіляти їх на власний розсуд. Бюджетне фінансування становить більшу частину доходів ВНЗ, але нагляд за їхньою діяльністю здійснюється урядом не безпосередньо, а через визначені інституційні органи – сенат або піклувальну раду. Така модель потребує ефективної системи управління, яку очолюють особи з бездоганною репутацією й найвищими науковими досягненнями, що обираються студентами та персоналом. Фінансова автономія забезпечується варіативністю джерел – конкурсним чи програмним фінансуванням наукових досліджень, можливістю отримувати дохід не від освітніх послуг;

3) *ринкова*, за якої фінансово автономні ВНЗ, котрі функціонують переважно за кошти від студентів і бізнесу, мусять активно співпрацювати із внутрішніми (студенти, дослідники та викладачі) й зовнішніми (партнери, замовники, постачальники, кредитори) стейкхолдерами, а також урядом, який забезпечує задоволення суспільного інтересу. Керівництво ВНЗ несе повну відповідальність за ефективність діяльності та якість усіх послуг. Оскільки в цій моделі держава не є основним контрагентом надавача послуг, її роль звужується до встановлення пріоритетів, фасилітації попиту, тимчасом як ВНЗ стають більш прозорими, підзвітними й інвестиційно привабливими, щоб бути цікавими та конкурентоспроможними на національному й міжнародному ринках.

Б. Праневічієне та А. Пурайтеї вважають, що застосування кількох методів фінансування вимагає належного балансування між очікуваними вигодами та потенційними ризиками: фінансування за формулою є непоганим інструментом перерозподілу, але не завжди гарантує отримання послуг належної якості; непряме фінансування (студенто-центроване¹ – ваучерні схеми) – забезпечує кращий доступ і рівність, однак не в кожному випадку сприяє досягненню довгострокових цілей вищої освіти. На їхню думку, державі не варто робити акцент на взаємозв'язку між обраним методом фінансування та механізмом контролю якості, разом із тим при розподілі бюджетного фінансування не слід зосереджуватися на обмеженні інституційної автономії університетів і посиленні державного регулювання й контролю [9, с. 352].

Зрозуміло, що бюрократичні моделі перебувають у процесі активної трансформації ще з початку 1990-х років – їх замінюють ринкові моделі, орієнтовані на результат, уявлення про класифікацію яких дає рис. 1 [10; 11].

Розглянемо детальніше моделі фінансування вищої освіти, наведені на рис. 1.

КвADRANT 1 (Q1): *планове, що ґрунтується на ресурсах, фінансування через надавачів послуг.* Модель “переговорного” фінансування – централі-

---

¹ Так званий принцип “гроші ходять за студентом”, коли фінансування надається саме тому ВНЗ, до якого було зараховано студента.

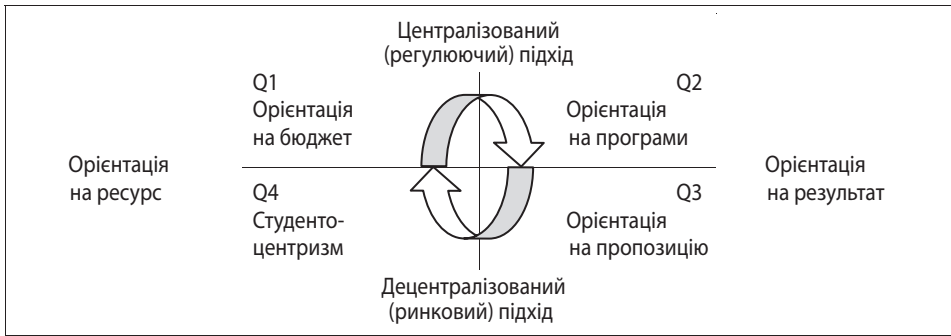

Рис. 1. Співвідношення основних підходів до фінансування вищої освіти

Побудовано за: Jongbloed B., Lepori B. The Funding of Research in Higher Education: Mixed Models and Mixed Results. *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance* / Eds.: J. Huisman, H. de Boer, D. D. Dill, M. Souto-Otero. Palgrave Macmillan UK, 2015. P. 442. URL: https://www.researchgate.net/publication/307817461_The_Funding_of_Research_in_Higher_Education_Mixed_Models_and_Mixed_Results; Jongbloed B. Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. *New Trends in Higher Education*. 2004. P. 7. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254243789>.

зована система фінансування, яка є типовою для бюджетування з розподілом на базі запитів (кошторисів, планів діяльності), поданих розпорядникам бюджетних коштів. В основу розрахунків покладено дані за попередній рік із обговоренням і обґрунтуванням пропонованих змін постатейно (заробітна плата, матеріали, капітальний ремонт, інвестиції). Кожна стаття витрат виходить із відповідних нормативів витрат на одиницю послуги (наприклад, студента) або спроможності (приміром, ліцензійного обсягу).

Квадрант 2 (Q2): фінансування надавачів послуг, орієнтоване на результат. Модель фінансування, що базується на формулі, котра враховує успіхи навчальних закладів (наприклад, у Данії – щодо випуску бакалаврів чи магістрів, середнього балу випускників); кількість отриманих кредитів і вступників (Швеція); співвідношення випускників та вступників (Нідерланди); зовнішню оцінку якості проведених досліджень (Великобританія).

Квадрант 3 (Q3): конкурсне цільове придбання в надавачів послуг. Ринково орієнтована система фінансування передбачає участь ВНЗ у тендерах із навчання певної кількості випускників у конкретній галузі знань, переважно через національні агентства (чи наукові ради – *research councils*). Модель передбачає укладання контрактів, що підписуються між стороною, котра фінансує, та ВНЗ із домовленістю надати випускників у разі дійсної потреби в робочій силі на певному ринку праці або виконати дослідження, необхідне для підвищення інноваційної спроможності країни. До укладання контракту агенція має перевірити відповідність якості послуг запропонованій ціні (*reasonable price*), що забезпечує ефективність витрат за такими контрактами. Останні містять погоджений набір критеріїв для отримання фінансування – тип і кваліфікацію студентів, максимальний рівень плати за навчання, зобов'язання ВНЗ щодо навчального процесу.

КвADRANT 4 (Q4): фінансування від клієнтів, генероване ресурсно орієнтованим попитом. Це так звана ваучерна модель фінансування, за якої ВНЗ отримують кошти безпосередньо від студентів. Останні одержують ваучери, котрими можуть оплачувати освітні послуги в будь-якому ВНЗ (ваучери погашаються в міністерстві освіти). Кожен (перспективний) студент отримує обмежену кількість ваучерів, котрі можна використовувати протягом визначеного періоду часу для отримання послуг у акредитованих установах. Таким чином, модель стимулює формування орієнтованої на споживача й попит системи вищої освіти. Ваучерна система може бути змішаною, тобто із застосуванням інших інструментів фінансування, для системи з диференційованою платою за навчання.

Б. Джонгбloed виокремлює три основні концепції фінансування за їх орієнтацією: на програми, на університети та на студентів, реалізація яких передбачає градацію й диференціацію елементів механізму фінансування (табл. 1). При цьому ключову роль відіграють національні стратегії у сфері вищої освіти, що встановлюють пріоритети та обумовлюють вибір комбінації інструментів фінансування. Водночас кожна концепція є досить ефективною на певному етапі еволюції НСВО: спочатку здійснюється програмне фінансування (з контролем із боку уряду), потім розвивається пропозиція (з акцентом на спроможності та лідерстві університетів), після чого для завершення формування повноцінного ринку освітніх послуг ринкові важелі необхідно передати споживачам (орієнтація на студента). Втім, на практиці країни нерідко “застрягають” на етапі формування пропозиції, що, на нашу думку, пов’язано з вузьким спектром цілей державної політики та браком інструментів регулювання для одночасного впливу на всіх стейкхолдерів.

Як показує аналіз, більшість країн використовує комбінацію різних підходів до фінансування вищої освіти. Його традиційне джерело (публічні кошти) зазвичай доповнюється стимулюючими інструментами. Так, відповідно до звіту CNEPS, у восьми країнах ЄС у 2012 р. застосовувалося щонайменше два підходи до фінансування, що забезпечували мінімум 70 % усіх публічних коштів (причому в кожній країні фінансовий механізм був унікальним) [12, с. 65, 66]. Зазначене свідчить про поступове “дрейфування” НСВО від типових (і обмежених за мотиваційною компонентою) окремих інструментів до їх комбінацій. Розглянемо детальніше хронологію еволюції механізму фінансування НСВО в країнах ЄС.

Механізми фінансування університетів у деяких країнах ЄС у 2006 р. наведені в табл. 2. Як бачимо, Німеччина й Іспанія активно перейшли на ринкові моделі фінансування в контексті децентралізації повноважень, що надало їхнім національним інноваційним системам більшої гнучкості та інтегрованості в локальні ланцюжки створення вартості, тимчасом як збереження переговорного підходу Болгарією та Грецією уповільнило прогрес НСВО в цих країнах.

Таблиця 1. Базові концепції та елементи механізму фінансування вищої освіти

Елемент	Орієнтована на програми	Орієнтована на університети	Орієнтована на студентів
Концепція політики	Нагляд за змістом програм. Обрання урядом програм для фінансування. Відкрита система (переговорний процес). Захист соціально вразливих верств населення	Наголос на забезпеченні пропозиції, представники якої домінують. Конкуренція на основі ціни і якості запропонованих програм. Відбір студентів	Акцент на забезпеченні попиту та свободі вибору. Умови визначаються якістю і змістом програм. Уряд організовує контроль якості та інформаційну підтримку
Механізм фінансування	Контрактне (тендери) Приватні й публічні ВНЗ можуть конкурувати за контракти	За формулою (досягнення/кредити)	Змішане (обмежена кількість кредитів на студента) – ваучери + співфінансування. Ваучери можна застосовувати тільки для акредитованих програм (або їх частин)
Плата за навчання	Розмір такої плати є універсальним та встановлюється урядом (для програм, що фінансуються з бюджету). Диференційований розмір (для програм, які фінансуються з позабюджетних джерел)	Диференційований розмір, котрий залежить від конкурентної позиції та стратегії надавача послуг. Розмір плати залежить від якості, тривалості програми тощо	Плата лише частково покривається ваучерами. Диференційований розмір, який встановлює надавач послуг
Підтримка студента	Широкий спектр опцій: від грантів (для програм, що фінансуються з бюджету) до позик, котрі надаються урядом	Надавачі послуг забезпечують студенту пакет підтримки, який залежить від рівня потреби і доходу (<i>merit & need based</i>), у т. ч. за рахунок банківського кредиту). Підтримка може поєднуватися з роботою чи родинними обов'язками. Роботодавці пропонують додаткові стипендії	Розмежування підтримки студентів між витратами на навчання та на проживання. Програми грантової й кредитної підтримки на навчання, а також на проживання

Джерело: Jongbloed B. Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. *New Trends in Higher Education*. 2004. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254243789>.

Таблиця 2. Механізми фінансування закладів вищої освіти в окремих країнах ЄС у 2006 р.

Механізм фінансування	Болгарія	Чехія	Данія	Німеччина	Греція	Естонія	Іспанія	Франція	Італія	Латвія
Переговори щодо бюджету з розпорядником коштів	+				+					
Бюджетування на основі попередніх затрат			+		+				+	
Формула фінансування	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Контракти з індикаторами результативності щодо стратегічних завдань		+	+	+		+		+		
Фінансування спеціальних дослідницьких проектів, отриманих у рамках конкурсної тендерної процедури	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Примітка. В Німеччині та Іспанії на обсяг фінансування впливає також регіональна влада.

Джерело: Jongbloed B. Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. *New Trends in Higher Education*. 2004. P. 20. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254243789>.

Основні тренди моделей фінансування вищої освіти в Європейському Союзі станом на 2008 р. (до початку світової фінансової кризи) наведені в табл. 3 [13].

Таблиця 3. Моделі фінансування закладів вищої освіти в ЄС у 2008 р.

Моделі державного фінансування	Європейський тренд
Структура моделі фінансування	Розподіл публічного фінансування ВНЗ у більшості країн ЄС складається з трьох компонентів: 1) базове фінансування; 2) фінансування за результатами; 3) інноваційно/профільно орієнтоване фінансування. Контракти із закріпленими результатами діяльності (<i>performance contracts</i>) / цільові угоди (<i>target agreements</i>) використовуються в 15-и із 22 країн ЄС
Базове та орієнтоване на результат фінансування: варіації	Базове фінансування: "формульний" підхід із індикаторами, орієнтованими на попит і ресурсну базу, приходять на зміну фінансуванню на основі даних за попередні роки (наразі переважає комбінування підходів). Фінансування за результатами: більшість систем використовують механізми фінансування з можливістю принаймні часткової оцінки результативності та фінансування за конкретними індикаторами виконання запланованих результатів. У 2008 р. 24 НСВО ЄС вбачали результати діяльності (<i>output-related drivers</i>) важливими чи надзвичайно важливими для їх врахування в процесі фінансування (в 1995 р. – 6 систем)
Інноваційно/профільно орієнтоване фінансування: варіації	Інноваційно/профільно орієнтоване фінансування застосовується для підтримки пріоритетів національної політики та розвитку інституційних профілів. Релевантність і обсяг такої компоненти фінансування підвищується, особливо у формі конкурентного й цільового (таргетуючого) фінансування

Закінчення табл. 3

Моделі державного фінансування	Європейський тренд
Співвідношення державного й приватного фінансування	Протягом 2000–2010 рр. приватні витрати на вищу освіту зросли в 16-и з 19 європейських країн ОЕСР. Частка приватних витрат на вищу освіту в їх загальній сумі в ЄС-21 у 2010 р. становила 23 %
Розмаїття джерел фінансування	Фінансування ВНЗ у ЄС у 2008 р.: – 67 % із публічних джерел через операційні гранти (в 1995 р. – 78 %); – 12 % від домогосподарств у вигляді плати за навчання (в 1995 р. – 8 %); – 21 % як кошти третіх осіб – донорів, благодійників, випускників (у 1995 р. – 15 %). У середньому фінансування із фондів ЄС перебуває в межах 3–4 % (2011 р.) і 10 % (2013 р.) сукупного доходу ВНЗ (з-поміж країн ЄС)
Свобода ВНЗ у внутрішньому перерозподілі державного фінансування	Блок-гранти використовуються в 25 системах, лінійні (історичні) – в трьох. Відсутні нормативні обмеження щодо внутрішнього розподілу блок-грантів у 14 системах, певні обмеження встановлені в 11 системах
Здатність ВНЗ утримувати баланс кошторису	ВНЗ здатні утримувати профіцит у 27 системах, не здатні в чотирьох системах. Відсутні нормативні обмеження щодо утримання профіциту в 15 системах, деякі обмеження щодо його утримання запроваджені у 12 системах
Можливість ВНЗ: позичати кошти	ВНЗ мають можливість позичати кошти із фінансових ринків у 23 системах та не мають у семи системах. Відсутні обмеження щодо позик із боку ВНЗ у семи системах, часткові обмеження встановлені в 16 системах
володіти власними будівлями	ВНЗ мають право власності на будівлі у 22 системах і не мають у шести системах. Відсутні обмеження щодо продажу активів у восьми системах, часткові обмеження встановлені в 14 системах
встановлювати зарплату персоналу	ВНЗ не можуть самостійно встановлювати оплату праці у 28 системах, вільно встановлюють у п'яти системах
визначати рівень оплати за навчання	У більшості країн ЄС ВНЗ не можуть встановлювати рівень оплати за навчання (обмежується зовнішнім органом), особливо щодо студентів із країн ЄС
Огляд фінансової автономії	Загальний рівень фінансової автономії по ЄС протягом останніх 15–20 років істотно підвищився

Джерело: Estermann T., Nokkala T., Steinel M. University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association, 2011. 82 p. URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2.

Криза 2009 р. спонукала уряди багатьох країн ЄС, лідерами серед яких були Німеччина, Чехія, Литва та Великобританія, помітно прискорити рух назустріч ринкам і диференціації елементів механізму фінансування вищої освіти (табл. 4). Тимчасом Данія, Швеція й Фінляндія істотно змінили свої моделі її фінансування ще в 2005–2006 рр. [14].

Про зміни в джерелах фінансування вищої освіти впродовж останніх років свідчать дані Євростату та ЮНЕСКО. Так, починаючи з 2012 р. середні публічні витрати на вищу освіту по ЄС перебували на рівні 1,27–1,28 % ВВП.

Таблиця 4. Механізми фінансування закладів вищої освіти в окремих країнах ЄС у 2009 р.

Механізм фінансування	Німеччина	Чехія	Данія	Франція	Італія	Литва	Польща	Фінляндія	Швеція	Норвегія	Великобританія*
Розподіл за переговорами	+							+			+
Цільове фінансування	+	+				+	+			+	+
Фінансування за результатами	+		+						+	+	+
Фінансування за ресурсами	+	+			+	+			+		+
Інші	+			+							

* За винятком Шотландії.

Примітка. В Німеччині використовуються всі елементи механізму, але з урахуванням децентралізації та делегування повноважень; у Франції блок-гранти визначаються чисельністю студентів, присутніх на іспитах; у Фінляндії в основу переговорів покладено показники результативності й діяльності, для політехнічних закладів розподіл здійснюється переважно за чисельністю студентів.

Джерело: EACEA; Eurydice. *Modernisation of Higher Education in Europe: Funding and the Social Dimension* 2011. Brussels, 2011. P. 38; на основі даних Eurydice.

Найістотнішими вони були в Данії, Фінляндії, Швеції й Норвегії, уряди яких станом на 2014 р. витратили на неї відповідно 2,35; 2; 1,94 і 2,2 % ВВП [15].

Інформація ЮНЕСКО практично не відрізняється від даних Євростату, проте дає можливість побачити, що у 2014 р. серед країн, котрі не є членами ЄС, найбільше на вищу освіту витрачали уряди України та США – відповідно 1,85¹ і 1,75 % ВВП (табл. 5). Водночас у Ізраїлі, Італії, Японії і Словаччині такі витрати становлять від 0,7 до 0,8 % ВВП [16].

Як бачимо з табл. 5, у 2014 р. публічні витрати на вищу освіту зменшилися порівняно з 2005 р. у Білорусі з 1,5 до 0,84 % ВВП, а в Ізраїлі – з 0,95 до 0,88 % ВВП; водночас у Фінляндії, Франції, Італії, Японії, Південній Кореї, Швеції та США вони стабільно зростали, що вказує на пріоритет якісних і нових знань для національних економік та населення. У всіх країнах, дані по яких наведені в табл. 5, витрати уряду на вищу освіту останніми роками перевищували витрати домогосподарств. Лише у 2005 р. вони були більшими за публічні витрати в Японії й Південній Кореї. Однак і в цих країнах в наступні роки ситуація змінилася у зв'язку зі зростанням державного фінансування закладів вищої освіти.

У Фінляндії, Німеччині, Швеції та Сінгапурі домогосподарства не вкладають кошти у здобуття вищої освіти, що робить ці країни привабливими для студентів із усього світу й розширює їхні можливості зі створення нових центрів знань, інновацій і розумних технологій.

¹ Утім, низька база витрат, тобто істотне скорочення ВВП в Україні у 2014 р. (унаслідок анексії Криму та війни на Донбасі) не відображає реального стану речей і ефективних інвестицій у освіту.

Таблиця 5. Витрати уряду й домогосподарств на вищу освіту в окремих країнах світу, % ВВП

Країна	2005		2010		2013		2014	
	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства
Білорусь	1,50	н/д	0,93	н/д	0,91	0,1739	0,84	0,1571
Фінляндія	1,92	-	2,08	-	2,01	-	2,00	-
Франція	1,16	0,1115	1,28	0,1144	1,24	0,1196	н/д	н/д
Німеччина	н/д	-	1,33	-	1,31	-	1,32	-
Ізраїль	0,95	0,4917	0,94	0,3600	0,92	0,4503	0,88	0,3441
Італія	0,73	0,1658	0,82	0,1773	0,82	0,1970	0,80	0,1973
Японія	0,58	0,6395	0,73	0,5973	0,73	0,5858	0,75	0,5785
Польща	1,18	0,4488	1,15	н/д	1,20	0,1297	1,18	0,1102
Південна Корея	0,54	1,3782	н/д	н/д	0,86	0,8058	0,97	0,7759
Сінгапур	н/д	-	1,09	-	1,03	-	н/д	-
Словаччина	0,79	н/д	0,81	0,1384	0,78	н/д	0,79	0,1142
Швеція	1,80	-	1,92	-	1,96	-	1,94	-
Україна	1,79	н/д	н/д	н/д	2,12	0,9015	1,85	0,7467
Великобританія	1,12	0,1586	0,95	0,4635	1,35	0,2171	1,39	н/д
США	1,31	0,7305	1,39	0,9411	1,34	0,8569	1,75	0,8187

Джерело: База даних ЮНЕСКО за 2017 р. URL: <http://data.uis.unesco.org/>.

Найбільше на вищу освіту витрачають домогосподарства у США, Південній Кореї, Україні та Японії, найменше – у Словаччині, Білорусі та Італії. Це вказує на різні моделі підтримки вищої освіти в цих групах країн, а також об'єктивно відображає спроможність домогосподарств інвестувати в людський капітал. Парадоксально, але варіація витрат домогосподарств у цьому випадку свідчить не про рівень добробуту населення (приклад України й Італії), а про рішення деяких урядів перекласти основний тягар витрат із фінансування вищої освіти на публічні фінанси.

На реальний обсяг витрат для підготовки одного кваліфікованого спеціаліста в межах традиційної системи навчання вказує динаміка коштів, наданих урядом на вищу освіту в розрахунку на одного студента за паритетом купівельної спроможності (табл. 6). У країнах із безкоштовною вищою освітою (Фінляндії, Німеччині, Швеції, Сінгапурі) такі витрати є найістотнішими й коливаються в межах 14–20 тис. PPP\$¹. У найбільш конкурентоспроможних країнах світу – Великобританії та США – станом на 2014 р. вони були майже однаковими, близько 15 тис. PPP\$. Водночас у Білорусі, Україні, Південній Кореї, попри помірне зростання, такі витрати залишаються в кілька разів нижчими – на рівні 3–5 тис. PPP\$. Отже, можна стверджувати про існування значного розриву у фінансуванні в розрахунку на одного студента між розвинутими країнами й тими, що розвиваються. При цьому країни, котрі посідають найвищі місця в міжнародних рейтингах інноваційності, витрачають на освіту студентів найбільше – понад 15 тис. PPP\$.

Витрати домогосподарств на вищу освіту за паритетом купівельної спроможності утримуються з 2005 р. на найвищому рівні в Японії та США, на найнижчому – в Білорусі, Польщі і Словаччині. Домогосподарства в Україні й Литві витрачають на вказані цілі в 1,4–1,8 раза більше, ніж у Словаччині, та у 2–2,6 раза більше, ніж у Польщі.

Ще на початку 2000-х років уряди більшості країн ОЕСР спробували розділити бюджетну підтримку освіти й науки шляхом надання блок-грантів (фіксованої суми фінансування на визначений період) для забезпечення поточних потреб закладів освіти. Крім того, розпочався активний перехід від “переговорного” фінансування до більш прозорого та раціонального “формульного”. Водночас окремі країни намагались одразу перейти до конкурентного механізму фінансування або фінансування, орієнтованого на результат, але з різним успіхом.

Переважає більшість моделей фінансування є гібридними, тобто поєднують блок-гранти зі спеціальним цільовим фінансуванням (участь у навчанні окремої групи населення, навчання певним навичкам на визначених територіях, формування центрів якості – *areas of excellence*). Утім, для кожного випадку застосування блок-гранту визначаються конкретні умови щодо якості й підзвітності.

---

¹ PPP\$ – долари США за паритетом купівельної спроможності.

Таблиця 6. Витрати уряду та домогосподарств на вищу освіту в розрахунку на одного студента за РРР\$

Країна	2005		2010		2013		2014	
	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства	Уряд	Домогосподарства
Білорусь	2 642,4	н/д	2 378,7	н/д	2 708,0	517,5	2 821,4	525,8
Фінляндія	10 531,8	–	14 284,6	–	14 603,0	–	14 799,3	–
Франція	10 253,1	984,6	13 398,6	1 194,5	13 862,0	1 337,6	н/д	н/д
Німеччина	н/д	–	н/д	–	17 164,4	–	17 222,0	–
Ізраїль	5 266,8	2 727,3	5 707,6	2 197,3	6 825,0	3 330,5	6 663,4	2 610,3
Італія	6 333,3	1 433,6	8 574,3	1 856,3	9 478,2	2 284,8	9 504,8	2 346,3
Японія	5 586,3	6 147,0	8 076,2	6 605,2	9 007,3	7 199,6	9 591,1	7 439,4
Латвія	н/д	н/д	2 202,1	1 883,5	5 497,9	3 116,7	5 176,3	1 609,9
Польща	2 956,5	1 123,2	4 310,0	н/д	5 967,6	642,9	6 563,5	611,4
Південна Корея	1 977,6	5 006,6	н/д	н/д	4 144,4	3 871,6	4 799,7	3 827,1
Сінгапур	н/д	–	16 849,3	–	17 294,8	–	н/д	–
Словацьчина	3 891,2	н/д	4 644,4	795,6	5 591,6	н/д	6 250,9	908,5
Швеція	12 968,9	–	16 504,3	–	19 722,7	–	20 356,1	–
Україна	2 083,9	н/д	н/д	н/д	3 784,3	1 609,8	3 221,9	1 301,7
Великобританія	9 235,8	1 310,5	8 229,9	4 006,5	13 550,0	2 178,2	14 851,3	н/д
США	9 299,7	5 201,9	9 814,0	6 633,9	10 887,8	6 950,4	14 842,5	6 940,4

Джерело: База даних ЮНЕСКО за 2017 р. URL: <http://data.uis.unesco.org/>.

У 2002 р. Б. Джонгбloedом і Х. Воссенстейном запропоновано дев'ять принципів формування моделі фінансування вищої освіти Нідерландів [17], які було покладено в основу процесу трансформації вищої освіти в ЄС, а саме:

1. Модель фінансування має забезпечувати створення відкритої системи вищої освіти з рівними можливостями (*a 'level playing field'*) для всіх надавачів послуг, публічної чи приватної форми власності.

2. Система повинна приводити до адекватного балансу між різними залученими стейкхолдерами (студентами, урядом, бізнесом) щодо відповідальності за ресурси й отримувані вигоди. Іншими словами, витрати та вигоди мають бути розподілені.

3. Фінансування повинне заохочувати (на основі конкуренції) забезпечення якості.

4. Система має бути готова до підвищеної конкуренції (за студентів, дослідницькі контракти) із зарубіжними системами.

5. Фінансування мусить сприяти формуванню розмаїтішої системи вищої освіти з різноманітними інституціями й програмами, котрі відрізняються за тривалістю, якістю та способом донесення.

6. Студенти повинні мати змогу обирати, бути мобільними, накопичувати кредити із широкого набору програм і надавачів послуг без бар'єрів між інституціями.

7. Механізм фінансування повинен сприяти формуванню додаткових приватних доходів (від студентів, їхніх батьків, роботодавців і бізнесу).

8. Програми, що мають велику соціальну й культурну цінність, необхідно й далі підтримувати.

9. Механізм фінансування не повинен руйнувати фінансові бар'єри для вступу до інституції на власний вибір студентів¹. Їх фінансова підтримка має гарантувати рівний доступ до можливостей для всіх.

Фінансування вищої освіти завжди було одним із ключових питань освітньої політики ЄС. Після того як 2006 р. у звіті Єврокомісії "Допомога плану модернізації університетів: освіта, дослідження та інновації" [18] фінансування було визнане однією з трьох основних сфер державної політики, що потребувала особливої уваги, на рівні ЄС прийнято рішення щодо зменшення розриву у фінансуванні потреб вищої освіти для отримання більших і кращих результатів у освіті й науці. Політичне рішення передбачало надання кожного року щонайменше 2 % ВВП на вищу освіту з усіх можливих джерел (як публічних, так і приватних). Уже тоді Єврокомісія рекомендувала національним урядам сформувавши моделі фінансування, орієнтовані на результат, та спонукати університети взяти більшу відповідальність за їх фінансову стійкість. При цьому наголошувалося на необхідності перегляду

---

¹ Іншими словами, якщо знань абітурієнта для навчання в певному ВНЗ не вистачає (тобто він не проходить за рейтингом), то він не може придбати це право за гроші. Адже це порушує принцип справедливості доступу до освіти (тобто навчаються не за знаннями, а за фінансовою спроможністю).

підходів до розміру плати за навчання і схем підтримки (особливо в контексті їх ефективності та справедливості), враховуючи те, що вільний доступ до освіти не обов'язково гарантує соціальну справедливість [18].

У 2011 р. Єврокомісією випущено комюніке “Підтримуючи зростання та робочі місця – план дій з модернізації систем вищої освіти ЄС” [19], де підкреслювалася важливість запровадження механізму фінансування на підтримку якості, збалансування приватних і публічних джерел фінансових ресурсів за рахунок прив'язки їх до індикаторів результативності й елементів конкуренції. Крім того, було рекомендовано заохочувати доступ до альтернативних джерел фінансування (у т. ч. змішаного, з бюджетів регіонів), що супроводжувалося певним скороченням освітніх бюджетів у 2011–2012 рр. [20, с. 32] та стимулювало уряди до збільшення плати за навчання.

У країнах, де розмір публічної підтримки було скорочено, заклади освіти активізували пошук нових джерел фінансування їхньої діяльності. Змін зазнали не лише сам обсяг, а й форми такої підтримки: було підвищено підзвітність, ефективність і результативність (при досягненні цілей політики) ВНЗ, що привело до надання їм більшої інституційної автономії, перегляду угод про фінансування [21, с. 4].

Як показують дослідження ОЕСР, зміна моделей фінансування НСВО була частково зумовлена політикою зближення вищої освіти й науки, особливо прикладної, спрямованої на досягнення більшого ефекту від поширення прогресивних знань через молодь та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці. Відповідно, відбувалося поступове об'єднання (конвергенція) різних за підходами моделей фінансування освіти й науки:

- інституційного (базового) фінансування закладів (що історично складалося виходячи з досліджень);
- програмного фінансування закладів на певні цілі (поліпшення якості досліджень, досягнення стратегічних цілей, відкриття нових прогресивних наукових лабораторій);
- проектного фінансування на основі конкурсів і грантового розподілу фінансування національними агенціями й донорами [22, с. 20–26].

Серед останніх трендів щодо підвищення інституційної спроможності в залученні конкурсного фінансування та інтернаціоналізації варто відзначити створення міждисциплінарних центрів досконалості (*excellence centers*), які покликані залучати всесвітньовідомих учених до університетів і забезпечують передання новітнього досвіду молодому поколінню, тим самим створюючи підґрунтя для його утримання в науковій і освітній сферах упродовж подальшого життя [23].

Б. Джонгбloed і Б. Лепорі, узагальнюючи результати трансформації НСВО протягом двох останніх десятиліть, роблять акцент на таких особливостях формування національних моделей фінансування вищої освіти:

1. “Маркетизація” (рух до ринку) задля створення конкуренції та запуску фінансування на основі результатів діяльності. Розпочата в 1990-х роках,

вона призвела в країнах ЄС до різних наслідків. Спільним для більшості країн стало використання комбінацій моделей базового й формульного фінансування, котрі відображали історичний і політичний розвиток країн, а також інституційно-специфічну розбудову навчального закладу (виходячи з його місії та цілей).

2. Механізм перерозподілу коштів не завжди стає конкурентним та/або сприяє конкуренції. У Великобританії, якій історично притаманна концентрація фінансування в певних дослідних університетах, запровадження Національної агенції з фінансування вищої освіти (HEFCE) не розв'язало проблему нерівномірності розподілу: у 2015 р. 10 із 130 інституцій отримали 50 % від бюджету на суму 1,6 млрд ф. ст., тимчасом як перша четвірка в рейтингу – 30 %. У країнах ЄС, попри перехід від базового до формульного фінансування (у 2008 р. 47 % усіх публічних фондів на дослідження в університетах було розподілено саме на конкурсних засадах), показники ресурсів і затрат досі залишаються дуже важливими.

3. Розширення фінансової автономії сприяло тому, що в дев'яти країнах ЄС понад 25 % доходів ВНЗ надходить від третіх сторін (донорів, спонсорів, випускників).

4. Рівень фінансування є визначальним фактором забезпечення найвищої якості та досягнення міжнародної конкурентоспроможності: країни з найвищим рейтингом результативності дослідницької діяльності (Швейцарія, Швеція, Данія, Нідерланди, Великобританія) найбільше інвестують у дослідження відносно ВВП.

5. Серед 30 університетів із усього світу три американських університети (МІТ, Гарвард і Стенфорд), два швейцарських (Лозанни та Цюриху), а також Оксфорд і Кембридж характеризуються найістотнішим науковим впливом, маючи найвищі рівні фінансування освіти в розрахунку на одного студента.

6. Поєднання ресурсної бази (з публічних і приватних джерел), автономії (в прийнятті управлінських рішень, виборі стратегічних напрямів розвитку) та стимулів (для мобільності студентів і викладачів) заохочує університети фокусуватися на посиленні їхніх сильних сторін у частині спеціалізації. Чим вищою є конкуренція за фінансові ресурси серед університетів, тим кращі результати вони демонструють [10, с. 433, 434].

Досвід розвинутих країн засвідчив глибоку взаємозалежність моделей фінансування складних (галузевих) систем та змін у їхніх бізнес-моделях (технологічних і організаційних новаціях), технологіях (як процесу, так і продукту), а також систем моніторингу та оцінювання економічної ефективності НСВО. Досвід ЄС показує, що важливу роль у модернізації останніх відіграло збалансування ціннісних, нормативних, організаційних і якісних індикаторів їх оцінювання (табл. 7).

Отже, економічна ефективність бюджетних видатків не входить до переліку ключових індикаторів оцінки моделей фінансування НСВО. Успішні НСВО потребують зрозумілих стратегій, доступних стимулів, повноти ав-

Таблиця 7. Критерії оцінювання моделей фінансування національних систем вищої освіти

Напрямок оцінки	Критерії оцінки
Стратегічна орієнтація	Промоція національних стратегій. Промоція інституційних профілів (спеціалізації окремих ВНЗ). Використання нагород і санкцій щодо результатів діяльності. Створення конкурентного середовища
Орієнтація на стимули	Забезпечення чітких та нефрагментованих стимулів. Усунення небажаних ефектів. Збалансована орієнтація на індикатори <i>ex post</i> і <i>ex ante</i>
Стійкість (<i>sustainability</i>)	Стабільність. Тривалість гарантій у механізмі фінансування. Дозвіл на довгострокове планування. Врахування різниці у витратах. Промоція систем управління та контролю ризиків
Легітимізація (<i>legitimization</i>)	Створення справедливих і збалансованих структур фінансування. Прозорість фінансування. Підтримка сприйняття чесності. Розподіл разових сум (<i>lump sums</i>). Гарантії академічної свободи
Автономія та свобода	Імплементация адекватного рівня регулювання. Гарантування автономії щодо розподілу внутрішніх ресурсів. Промоція доступності розмаїття джерел доходу.
Практична зручність	Використання доступних даних. Забезпечення адміністративної ефективності. Повага до методологічних стандартів. Забезпечення узгодженості рівнів фінансування та підходів щодо нагляду (<i>steering approaches</i>)

Джерело: Jongbloed, Ben and Bendetto Lepori (2015). The Funding of Research in Higher Education: Mixed Models and Mixed Results / The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance. P. 439–462.

тономії й легітимізації, стійкості та достатньої інформаційної бази для розроблення адекватних цілей державної політики й прийняття політичних і управлінських рішень.

У кожній країні механізм фінансування вищої освіти поряд із загальними підходами має певні особливості, що можна побачити на прикладі моделі фінансування вищої освіти у Фінляндії для 2015 р. (рис. 2). В цій країні розподіл фінансових потоків між університетами здійснюється за трьома напрямками: освітнім, науковим і суміжним із ними в розрізі трьох ключових критеріїв – впливу, якості й інтернаціоналізації. Відповідно, університети для отримання максимального обсягу фінансових ресурсів повинні адаптувати власні стратегії, змінити організаційні структури, забезпечити найвищу якість викладання та наукових досліджень, збільшити зусилля у сфері міжнародної діяльності. Цифри на рис. 2 демонструють, яку частку

Освіта, 41 %	Вплив		Якість		Інтернаціоналізація		Види діяльності
	Магістратура, 14 %				Кількість наданих ступенів магістра особам із інших країн, 1 %		
	Бакалаврат, 6 %				Мобільність з/до Фінляндії, 2 %		
	Кредити на навчання за всіма формами, 2 %		Чисельність студентів із загальною кількістю кредитів, понад 55, 11 % Відгуки студентів, 3 %				
Число працевлаштованих випускників, 1 %							
Наука, 34 %	Аспірантура, 9 %						
	Кількість публікацій, 13 % (у т. ч. у міжнародних реферованих журналах – 9 %)						
	Число інших наукових публікацій, 4 %		Конкурсне наукове фінансування, 9 % (у т. ч. міжнародне грантове фінансування – 3 %)				
		Національне наукове конкурсне фінансування, 6 %					
Інші питання у сфері освітньо-наукової політики, 25 %	Стратегічний розвиток, 10 % (стратегія університету, її імплементація, виконання завдань національної освітньої й наукової політик)						
	Спеціальне профільне фінансування, 8 % (усі види мистецтва, природничі науки, медицина, стоматологія, ветеринарія, інженерія)						
	Національні мита, 7 % (спеціальні національні мита, тренінгові школи для викладачів, Національна бібліотека Фінляндії)						

Рис. 2. Модель фінансування університетів у Фінляндії

Джерело: Palonen M., Halonen T. Higher education in Finland : Presentation. 2015. URL.: http://www.aren.fi/sites/default/files/PDF/2015/Chile%20Visit/Tomi_Halonen_Maarit_Palonen_%20HE%20in%20Finland.pdf.

загального обсягу фінансування отримують ВНЗ Фінляндії залежно від обраного критерію: 6 % бюджету формується за рахунок навчання бакалаврів, 14 – магістрів, 9 % – аспірантів тощо [24].

Аналізуючи фінську модель, варто враховувати, що вона не є універсальною, адже відображає особливості держави соціального добробуту. На противагу їй ринкова модель фінансування у США містить набагато більшу кількість критеріїв оцінювання діяльності університетів (рис. 3), що може слугувати орієнтиром у процесі модернізації НСВО в країнах із ринками, що розвиваються [25].

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

1. Огляд теоретичних концепцій і практичних кейсів формування й розвитку національних моделей фінансування системи вищої освіти показав широке розмаїття підходів та інструментального наповнення механізму фінансування, що обумовлені унікальністю й особливостями конкретної НСВО. Зокрема, в Німеччині, Швеції, Фінляндії, Сінгапурі вища освіта є безкоштовною, натомість у США – повністю платною (зате з високою часткою грантового фінансування стипендій). Переговорна модель фінансуван-

Для оцінки результатів діяльності Burke and Associates (2002)* запропоновано 37 індикаторів у дев'яти напрямках:

1. Фокус на місії:

- витрати на досягнення місії;
- запропонований навчальний план для досягнення місії;
- виконання місії (бали);
- виконання стратегічного плану (бали);
- досягнення цілей стратегічного плану (бали).

2. Якість персоналу:

- академічні та інші досягнення професорсько-викладацького складу (бали);
- система огляду результативності для викладачів (оцінка відповідно до стандартів);
- пост-оцінка викладачів (оцінка відповідно до стандартів);
- компенсаційний пакет для персоналу (бали);
- доступність персоналу для студентів (оцінка відповідно до стандартів);
- активність персоналу в спільноті та публічних послугах (оцінка відповідно до стандартів).

3. Якість приміщень:

- рейтинги щодо розміру аудиторій і оцінка студентами викладачів (оцінка відповідно до стандартів);
- кількість кредитних годин, що читаються викладачами за основним місцем роботи (оцінка відповідно до стандартів);
- співвідношення працівників із повною зайнятістю та сумісників (оцінка відповідно до стандартів).

4. Інституційна кооперація й колаборація:

- поширення та використання технологій, програм, обладнання, поставок, ресурсної бази, експертиза в межах установ, співпраця з іншими установами й із бізнесом (бали);
- кооперація та колаборація з приватним сектором/галузями (оцінка відповідно до стандартів).

5. Адміністративна ефективність:

- співвідношення адміністративних витрат часу та академічних (бали);
- використання найкращих практик управління (оцінка відповідно до стандартів);
- усунення необґрунтованого дублювання (оцінка відповідно до стандартів);
- обсяг перевитрат (оцінка відповідно до стандартів).

6. Вимоги при вступі:

- результати тестування (оцінка відповідно до стандартів);
- вища школа, GPA, активності (оцінка відповідно до стандартів);
- позаакадемічні досягнення під час навчання (оцінка відповідно до стандартів);
- пріоритети щодо вступу абітурієнтів, які мешкають поблизу місця розташування ВНЗ (оцінка відповідно до стандартів).

7. Досягнення випускників:

- рівень випуску (бали);
- рівень зайнятості (бали);
- відгуки роботодавців (бали);
- результати оцінювання студентів (бали);
- випускники, які продовжують навчання (бали);
- кількість кредитних годин, отриманих випускниками (оцінка відповідно до стандартів).

8. Дружнє ставлення інституцій:

- можливість трансферу кредитів (оцінка відповідно до стандартів);
- програми з продовження освіти (*continuing education programs*) (оцінка відповідно до стандартів);
- доступність інституцій (бали).

9. Фінансування досліджень:

- фінансова підтримка для реформи освіти викладачів (бали);
- гранти від публічного й приватного секторів (бали).

Рис. 3. Американська модель оцінювання діяльності університетів

* Див.: Burke J. Funding public colleges and universities for performance: Popularity, problems, and prospects. Nelson a Rockefeller Inst., 2002.

Джерело: Compton B. Essays in the Political Economy of Higher Education Funding. *Clemson University Tiger Prints. All Dissertations*. 2011. Aug. P. 77–80. URL: http://tigerprints.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1799&context=all_dissertations.

ня зберігається в Румунії, Норвегії, Італії, Франції, Україні, однак доповнюється елементами моделі фінансування за результатами. Разом із тим у цих країнах чимала частка витрат на навчання у ВНЗ припадає на домогосподарства.

2. Фінанси у вищій освіті фактично є ключовим результуючим чинником спроможності, який відіграє стимулюючу роль у досягненні інституційних, поведінкових, управлінських, процесних і продуктових трансформацій, оскільки вони:

- збільшують вихідну здатність до інноваційних змін, котрі ведуть до підвищення продуктивності праці, кращого таргетування потреб цільових груп бенефіціарів;

- мотивують університети конкурувати за студентів, викладачів, нові ринки та контракти з бізнесом;

- розширюють доступ населення й бізнесу до знань, навичок, кращого досвіду, нових технологій, інноваційних практик і продуктів.

3. Ефективність механізму фінансування визначається спроможністю ВНЗ до лідерства, інновацій, абсорбування й перерозподілу коштів на пріоритетні потреби та залежить від:

- повноти фінансової й управлінської автономії;

- стратегії розвитку окремого закладу вищої освіти та розуміння ним власних сильних сторін на національному й глобальному рівнях освітньо-наукового простору;

- якості управління, гнучкості та ефективності делегування повноважень у межах закладу до рівня менеджерів середньої ланки (деканів факультетів, завідувачів кафедр і лабораторій);

- розуміння зовнішніх трендів, чутливості до екстерналій та наявності сильної переговорної позиції з іншими стейкхолдерами (державного й приватного секторів).

4. Висока інертність установ освіти та їх визначальна роль у створенні людського капіталу, інновацій і соціальної інклюзії обумовили чітко виражений еволюційний характер розвитку моделей фінансування НСВО в країнах ЄС, що орієнтований на реалізацію стратегічних цілей державної політики в багатьох напрямках.

Починаючи з 1990 р. у країнах ЄС і ОЕСР дослідники виокремлюють щонайменше п'ять етапів еволюції моделей фінансування НСВО:

- перший (1990–1995): формування нормативної/регуляторної бази;

- другий (1996–1999): надання університетам фінансової й управлінської автономії;

- третій (2000–2004): зближення освіти та науки, впровадження Європейських рамок кваліфікацій;

- четвертий (2005–2009): доповнення переговорного механізму фінансування елементами концепції бюджетування за результатами (*performance budgeting*);

- п'ятий (2010–2020): удосконалення моделей фінансування НСВО та підвищення їх ефективності з огляду на ресурси та впливи.

5. Удосконалення механізму фінансування НСВО протягом останніх 27 років у країнах ЄС і ОЕСР характеризується впровадженням взаємодоповнюючих інструментів стимулювання інституційних трансформацій та модернізації ВНЗ (шляхом підвищення їхньої здатності до змін); уникненням сильних шоків для пропозиції в освітній сфері (завдяки використанню перехідних періодів і завчасному попередженню про перехід від адміністративного до ринкового підходів); поступовим тонким налаштуванням комбінацій фінансових інструментів для досягнення найбільшого ефекту та впливів, підвищення економічної ефективності (за витратами й ресурсами) та результативності.

6. Попри формальну й концептуальну подібність, елементи та інструменти механізму фінансування НСВО в кожній країні є дуже варіативними, гнучкими, адаптивними, що надає регуляторам певний простір для дій із метою досягнення різноманітних цілей державної політики. Конкуренція НСВО на глобальному ринку, котра супроводжується потужними трендами глобалізації, діджиталізації, четвертої промислової революції, змушує уряди багатьох країн практично безперервно (в межах можливостей) модернізувати як моделі фінансування, так і самі НСВО в напрямі вищої результативності, глибшої інтеграції освіти з наукою та транснаціональними ланцюжками створення вартості.

7. На підставі аналізу даних ЮНЕСКО та Євростату щодо витрат на вищу освіту на макрорівні нами встановлено, що:

– країни з найвищим абсолютним рівнем витрат (публічних і приватних) на одного студента (США, Німеччина, Великобританія, Фінляндія Швеція) досягають і утримують глобальне лідерство за рахунок найвищої якості знань і навичок для людського капіталу, всеохоплюючої інтеграції освіти й науки в інноваційні транснаціональні ланцюжки вартості внаслідок ефективного та результативного перетворення інноваційних знань і технологій на нові продукти й ринки;

– країни з обмеженим потенціалом зростання ВВП (Болгарія, Латвія, Польща, Чехія, Україна) навіть за умови збереження високого рівня витрат на вищу освіту (у ВВП на одну особу та в структурі сукупних видатків державного бюджету) не можуть забезпечити належного рівня витрат у розрахунку на одного студента, достатнього для формування конкурентоспроможного середовища у вищій освіті, та, як наслідок, поступово втрачають міжнародну конкурентоспроможність;

– країни із широким набором стратегічних пріоритетів (Данія, Іспанія, Німеччина, Норвегія, Франція) застосовують цілий спектр інструментів цільового таргетування модернізації та збереження конкурентоспроможності НСВО, що гарантує їм високий рівень інвестицій у дослідження й розробки.

Список використаних джерел

1. Стадний Є. Фінанси національних університетів / Аналіт. центр CEDOS. 2015. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/finansy-natsionalnykh-universytetiv>.
2. Ерфорт О. Ю. Модель фінансування вищого образования в контексте стратегії підвищення якості трудових ресурсів в Україні. *Економіка промисленості*. 2013. № 1-2 (61-62). URL: http://econindustry.org/arhiv/html/2013/st_36_61-62.pdf.
3. Харламова Г. Британська модель фінансування вищої освіти: уроки для України. *Бюлетень Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 194. С. 58–66. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visiony/ekonom_194_2017.pdf.
4. Progress in higher education reform across Europe. Funding Reform. Vol. 1: Executive Summary and main report / B. Jongbloed et al. Enschede : CHEPS, 2010. URL: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5141288>.
5. Seeber M., Lepori B. Budgeting practices in European Universities. 2017. URL: <https://www.researchgate.net/publication/318824154>.
6. Ziegele F. European Trends in Performance-Oriented Funding. *Leadership and Governance in Higher Education – Handbook for Decisionmakers and Administrators* / Eds.: S. Bergan, E. Eggen-Polak, J. Kohler, L. Purser. Berlin : Raabe, 2013. P. 71–88.
7. Lepori B. Funding models of Universities of Applied Sciences. International experiences and options for the Swiss case. 2007. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254236118>.
8. Jongbloed B. Marketisation in Higher Education, Clark's Triangle and the Essential Ingredients of Markets. *Higher Education Quarterly*. 2003. Vol. 57. No. 2, April. P. 106–131. URL: https://www.researchgate.net/publication/229792682_Marketisation_in_Higher_Education_Clark's_Triangle_and_the_Essential_Ingredients_of_Markets.
9. Pranevičienė B., Pūraitė A. The Financing Methods of Higher Education System. *Jurisprudence*. 2010. No. 4 (122). P. 335–356. URL: https://www.mruni.eu/upload/iblock/a2d/18_Praneviciene.pdf.
10. Jongbloed B., Lepori B. The Funding of Research in Higher Education: Mixed Models and Mixed Results. *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance* / Eds.: J. Huisman, H. de Boer, D. D. Dill, M. Souto-Otero. Palgrave Macmillan UK, 2015. P. 439–462. URL: https://www.researchgate.net/publication/307817461_The_Funding_of_Research_in_Higher_Education_Mixed_Models_and_Mixed_Results.
11. Jongbloed B. Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. *New Trends in Higher Education*. 2004. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254243789>.
12. CHEPS. Progress in higher education reform across Europe Governance and Funding Reform. Vol. 2: Methodology, performance data, literature survey, national system analyses and case studies. 2013. URL: [http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/–Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20\(popis%201\)/109a%20Progress%20in%20higher%20education%20reform%20across%20Europe,%20Governance%20and%20Funding%20Reform,%20Vol.%202.pdf](http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/–Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20(popis%201)/109a%20Progress%20in%20higher%20education%20reform%20across%20Europe,%20Governance%20and%20Funding%20Reform,%20Vol.%202.pdf).
13. Estermann T., Nokkala T., Steinel M. University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels : European University Association, 2011. URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2.
14. EACEA; Eurydice. Modernisation of Higher Education in Europe: Funding and the Social Dimension 2011. Brussels, 2011. 116 p. URL: <http://www.finhed.org/media/files/12-131EN.pdf>.
15. Евростат, 2017. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

16. База даних ЮНЕСКО, 2017. URL: <http://data.uis.unesco.org/>.
17. Jongbloed B., Vossensteyn H. Financiering masters: Argumenten en Arrangementen. (Studie in opdracht van de Werkgroep Financiering Masters). Ministerie van OC&W. 2002. URL: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5153270>.
18. European Commission. Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research and Innovation. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Brussels : European Commission, 2006. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:en:PDF>.
19. European Commission. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Brussels : European Commission, 2011. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/policy/modernisation_en.pdf.
20. European Commission/EACEA/Eurydice. Funding of Education in Europe 2000-2012: The Impact of the Economic Crisis : Eurydice Report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2013. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/147EN.pdf.
21. Estermann T., Bennetot Pruvot E., Claeys-Kulik A-L. Designing strategies for efficient funding of higher education in Europe : DEFINE interim report, December 2013. Brussels : European University Association, 2013. URL: http://www.eua.be/Libraries/publication/DEFINE_final.
22. OECD. Promoting Research Excellence: New Approaches to Funding / OECD Publishing. 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264207462-en>.
23. European Commission. Denmark – Creating University Centres of Excellence: the UNIK-initiative. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2016. URL: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5135207>.
24. Palonen M., Halonen T. Higher education in Finland : Presentation. 2015. URL: http://www.arena.fi/sites/default/files/PDF/2015/Chile%20Visit/Tomi_Halonen_Maarit_Palonen_%20HE%20in%20Finland.pdf.
25. Compton B. Essays in the Political Economy of Higher Education Funding. *Clemson University Tiger Prints. All Dissertations*. 2011. Aug. P. 77–80. URL: http://tigerprints.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1799&context=all_dissertations.

References

1. Stadny`j, Ye. (2015). *Finansy` nacional`ny`kh univerty`tetiv* [Finance of national universities]. CEDOS. Retrieved from <https://cedos.org.ua/uk/osvita/finansy-natsionalnykh-universytetiv> [in Ukrainian].
2. Erfort, O. Yu. (2013). Model` finansirovaniya vy`sshego obrazovaniya v kontekste strategii pov`sheniya kachestva trudovy`kh resursov v Ukraine [Model of higher education financing in the context of the strategy for improving the quality of human resources in Ukraine]. *E`konomika promy`shlennosti* [Economics of industry], 1-2 (61-62). Retrieved from http://econindustry.org/arhiv/html/2013/st_36_61-62.pdf [in Russian].
3. Kharlamova, H. (2017). Bry`tans`ka model` finansuvannya vy`shhoyi osvity`: uroky` dlya Ukrayiny` [British model of higher education financing: lessons for Ukraine]. *Byuleten` Ky`yivs`koho nacional`noho univerty`tetu imeni Tarasa Shevchenka* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv], 194, 58–66. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_194_2017.pdf [in Ukrainian].
4. Jongbloed, B. et al. (2010). *Progress in higher education reform across Europe. Funding Reform* (Vol. 1). Enschede: CHEPS. Retrieved from <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5141288>.

5. Seeber, M., Lepori, B. (2017). *Budgeting practices in European Universities*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/318824154>.
6. Ziegele, F. (2013). European Trends in Performance-Oriented Funding. In S. Bergan, E. Egron-Polak, J. Kohler, L. Purser (Eds.). *Leadership and Governance in Higher Education – Handbook for Decisionmakers and Administrators* (pp. 71–88). Berlin: Raabe.
7. Lepori, B. (2007). *Funding models of Universities of Applied Sciences. International experiences and options for the Swiss case*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/254236118>.
8. Jongbloed, B. (2003, April). Marketisation in Higher Education, Clark's Triangle and the Essential Ingredients of Markets. *Higher Education Quarterly*, Vol. 57, No. 2, 106–131. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/229792682_Marketisation_in_Higher_Education_Clark's_Triangle_and_the_Essential_Ingredients_of_Markets.
9. Pranevičienė, B., Pūraitė, A. (2010). The Financing Methods of Higher Education System. *Jurisprudence*, 4 (122), 335–356. Retrieved from https://www.mruni.eu/upload/iblock/a2d/18_Praneviciene.pdf.
10. Jongbloed, B., Lepori, B. (2015). The Funding of Research in Higher Education: Mixed Models and Mixed Results. In J. Huisman, H. de Boer, D. D. Dill, M. Souto-Otero (Eds.). *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance* (pp. 439–462). Palgrave Macmillan UK. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/307817461_The_Funding_of_Research_in_Higher_Education_Mixed_Models_and_Mixed_Results.
11. Jongbloed, B. (2004). Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. *New Trends in Higher Education*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/254243789>.
12. de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Enders, J., & File, J. M. (2013). *Progress in higher education reform across Europe, Governance reform* (Vol. 2). Enschede: CHEPS. Retrieved from [http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/-Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20\(popis%201\)/109a%20Progress%20in%20higher%20education%20reform%20across%20Europe,%20Governance%20and%20%20Funding%20Reform,%20Vol.%202.pdf](http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/-Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20(popis%201)/109a%20Progress%20in%20higher%20education%20reform%20across%20Europe,%20Governance%20and%20%20Funding%20Reform,%20Vol.%202.pdf).
13. Estermann, T., Nokkala, T. & Steinel, M. (2011). *University Autonomy in Europe II. The Scorecard*. Brussels: European University Association. Retrieved from http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2.
14. EACEA. (2011). *Modernisation of Higher Education in Europe: Funding and the Social Dimension*. Brussels. Retrieved from <http://www.fined.org/media/files/12-131EN.pdf>.
15. Eurostat. (2017). Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat>.
16. UNESCO data base. (2017). Retrieved from <http://data.uis.unesco.org/>.
17. Jongbloed, B., Vossensteyn, H. (2002). *Financiering masters: Argumenten en Arrangementen. (Studie in opdracht van de Werkgroep Financiering Masters)*. Ministerie van OC&W. Retrieved from <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5153270>.
18. European Commission. (2006). *Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research and Innovation. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*. Brussels: Author. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:en:PDF>.
19. European Commission. (2011). *Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*. Brussels: Author. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/policy/modernisation_en.pdf.
20. European Commission. (2013). *Funding of Education in Europe 2000–2012: The Impact of the Economic Crisis: Eurydice Report*. Luxembourg: Publications Office of the

European Union. Retrieved from http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/147EN.pdf.

21. Estermann, T., Bennetot Pruvot, E. & Claeys-Kulik, A-L. (2013, December). *Designing strategies for efficient funding of higher education in Europe : define interim report*. Brussels: European University Association. Retrieved from http://www.eua.be/Libraries/publication/DEFINE_final.

22. OECD. (2014). *Promoting Research Excellence: New Approaches to Funding*. OECD Publishing. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264207462-en>.

23. European Commission. (2016). *Denmark – Creating University Centres of Excellence: the UNIK-initiative*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5135207>.

24. Palonen, M., Halonen, T. (2015). *Higher education in Finland: Presentation*. Retrieved from http://www.arena.fi/sites/default/files/PDF/2015/Chile%20Visit/Tomi_Halonen_Maarit_Palonen_%20HE%20in%20Finland.pdf.

25. Compton, B. (2011, August). Essays in the Political Economy of Higher Education Funding. In *Clemson University Tiger Prints. All Dissertations* (pp. 77–80). Retrieved from http://tigerprints.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1799&context=all_dissertations.